



УДК 7.01:793.3

## ФІЛОСОФІЯ ТАНЦЮ. ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ

**Чепалов Олександр Іванович,**

<https://orcid.org/0000-0002-2033-357X>

доктор мистецтвознавства, професор,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна,

[chepalovst@gmail.com](mailto:chepalovst@gmail.com)

**Мета дослідження** – визначити інноваційні аспекти філософського осмислення танцю в колективній монографії І. Печеранського та Д. Базели «Вступ до філософії танцю» у порівнянні з аналогічними дослідженнями зарубіжних науковців. **Методологія.** У дослідженні використано компаративний метод як апарат інтерпретації різних аспектів пізнання танцювального образу у зв'язку із способами існування того чи того хореографічного твору. Також використано історичний, культурологічний та мистецтвознавчий методи в характеристиках танцю як культурної універсалії, як соціокультурної тріади та способу естетичного самоствердження й самовдосконалення. **Наукова новизна.** Аналіз монографії І. Печеранського й Д. Базели, що вийшла в 2017 р., досі не проводився, хоча в ній містяться інноваційні та актуальні положення стосовно танцю як глибинного пласта духовного світу та невід'ємного елемента буття людини. **Висновки.** Цілком підтверджується авторська позиція, згідно з якою культурною тріадністю танцю є семіотика, мистецтво і спорт. Не викликає заперечень та додаткових обґрунтувань висновки авторів монографії про те, що танець у його ідеальних та соціокультурних проявах породжує практичну філософію, яка теоретично представлена на сторінках монографії. Нова робота українських учених – філософа та практика й теоретика хореографічного мистецтва – саме тому вигідно вирізняється від багатьох напрацювань зарубіжних науковців, що є не результатом суто філософських рефлексій, а продуктом аналітичних міркувань та обґрунтованих висновків на базі певних танцювальних традицій і створення конкретних хореографічних зразків.

**Ключові слова:** хореографічна культура; онтологія танцю; культурна тріадність танцю; танець як практична філософія.

**ФИЛОСОФИЯ ТАНЦА.  
ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ**

**Чепалов Александр Иванович,**

<https://orcid.org/0000-0002-2033-357X>  
доктор искусствоведения, профессор,  
Киевский национальный университет  
культуры и искусств,  
Киев, Украина,  
chepalovst@gmail.com

**Цель исследования** – определить инновационные аспекты философского осмысления танца в коллективной монографии И. Печеранского и Д. Базелы «Вступление в философию танца» по сравнению с аналогичными исследованиями зарубежных ученых. **Методология.** В исследовании использован компаративный метод как аппарат интерпретации разных аспектов познания танцевального образа в связи со способами существования того или другого хореографического произведения. Также использованы исторический, культурологический и искусствоведческий методы в характеристиках танца как культурной универсалии, как социокультурной триады и способа эстетического самоутверждения и самосовершенствования. **Научная новизна.** Анализ монографии И. Печеранского и Д. Базелы, которая вышла в 2017 г., до сих пор не проводился, хотя в ней содержатся инновационные и актуальные положения относительно танца как глубинного пласта духовного мира и неотъемлемого элемента бытия человека. **Выводы.** Полностью подтверждается авторская позиция, согласно которой культурной триадностью танца являются семиотика, искусство и спорт. Не вызывает возражений и потребности в дополнительных обоснованиях вывод авторов монографии о том, что танец в его идеальных и социокультурных проявлениях порождает практическую философию, которая теоретически и представлена на страницах монографии. Новая работа двух украинских ученых – философа и практика (а также теоретика хореографического искусства) – именно поэтому выгодно отличается от многих наработок зарубежных ученых, что является не результатом сугубо философских рефлексий, а продуктом аналитических рассуждений и обоснованных выводов на базе определенных

**PHILOSOPHY OF DANCE. THE BEST  
PRACTICES OF UKRAINIAN SCIENTISTS**

**Oleksandr Chepalov,**

<https://orcid.org/0000-0002-2033-357X>  
Grand Ph.D., Professor,  
Kyiv National University  
of Culture and Arts,  
Kyiv, Ukraine,  
chepalovst@gmail.com

**The purpose of the research** is to identify the innovative aspects of philosophical dance understanding in the collective monograph by I. Pecheranskyi and D. Bazela «Introduction to the philosophy of dance» in comparison with similar studies of foreign scientists. **Methodology.** The study uses a comparative method as a device for interpreting various aspects of the dance image knowledge in connection with the ways of different choreographic works existence. Historical, culturological and art-study methods are used in the characteristics of dance as a cultural universals, as a socio-cultural triad and a way of aesthetic self-affirmation and self-improvement. **Scientific novelty.** An analysis of the newly created monograph by I. Peceransky and D. Basel, published in 2017, has not yet been held, although it contains innovative and relevant provisions on dance as a deep layer of the spiritual world and an inalienable element of human existence. **Conclusions.** It is fully confirmed by the author's position that the cultural triad of dance is semiotics, art and sport. There is no objection or need for additional substantiation to the authors conclusion of the monograph that the dance, in its ideal and socio-cultural manifestations, generates a practical philosophy that is theoretically presented on the pages of the monograph. The new work of Ukrainian scholars – a philosopher and practitioner as well as a theorist of choreographic art, therefore favorably differs from many of the foreign scholars achievements, which is not the result of purely philosophical reflections, but a product of analytical considerations and substantiated conclusions based on certain dance traditions and creation of specific choreographic patterns.



танцевальных традиций, а также создания конкретных хореографических образцов.

**Ключевые слова:** хореографическая культура; онтология танца; культурная триадность танца; танец как практическая философия.

**Key words:** choreographic culture; dance ontology; cultural triad of dance; dance as practical philosophy.

**Актуальність теми дослідження.** Навіть кількість українськомовних джерел (9 з 179) у списку використаної літератури авторів монографії І. Печеранського та Д. Базели переконливо свідчить про те, що українські філософи й дансологи досі приділяли недостатньо уваги таким фундаментальним світоглядним темам. До того ж наведені статті вітчизняних дослідників мають непряме відношення до обраної теми, а тільки варіюють навколишні змісти на підході до наукового освоєння мистецтва танцю. Тому актуальність звернення до філософської проблематики танцю є безумовною і потребує пильної уваги до розроблення її фундаментальних принципів та практичних аспектів застосування.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Найбільш суттєвими та фундаментальними роботами з означеної теми визнані в науковому середовищі стаття І. Герасимової «Філософське розуміння танцю» (Герасимова, 1998), надрукована в часописі «Питання філософії», та невелика за обсягом, але змістовна монографія О. Лугової «Філософія танцю» (Луговая, 2008). Сьогодні до цих досліджень можна додати дисертації російських філософів Н. Осинцевої «Танець в аспекті антропологічної онтології» (Осинцева, 2006), Л. Вичужанової «Мова хореографії: філософський аналіз» (2009), статтю білоруського науковця В. Єровенко «Математика балету» в естетичному складнику філософського осмислення танцю» (Єровенко, 2015) та фундаментальну працю В. Барсеґяна «Хореографія: методологічний посібник для широкого кола читачів» (Барсеґян, 2014), у якій розглянуто питання естетики, принцип дії діалектичної логіки, питання естетичного сприйняття та психології художньої творчості, а також формування родів, видів та жанрів мистецтва, проблеми мови мистецтва та механізмів форм мовної діяльності. Доктора філософії та антрополога І. Сироткіну останнім часом цікавлять не тільки традиційні питання історії танцю, а і його філософія та проблематика рухової культури, про що дослідниця розмірковує у своїх численних працях (Сироткіна, 2009).

З англomовних джерел певну зацікавленість викликають книга К. Лангера «Десять філософських лекцій із проблем мистецтва» (Langer, 1957) та монографія М. Шітс «Феноменологія танцю» (Sheets, 1966). Збірка з характерним запитанням «What is dance?» («Що таке танець?»), видана в США (Copeland, & Cohen, 1983), зібрала під обкладинкою відповіді теоретиків і практиків танцю різних часів. Нарешті свої неординарні думки з цієї проблематики висловила одна з піонерок модерного танцю в Європі М. Вігман у книзі «Мова танцю», що вийшла друком у перекладі з німецької ще за життя танцівниці й хореографа (Wigman, 1966). Крім М. Вігман та деяких авторів збірки «What is dance?», усі перелічені праці написані власне філософами, а не хореографами, тож подекуди в них спостерігаються цілком зрозумілі хиби або невідповідності в розумінні танцю як такого.

**Мета дослідження** – на прикладі наукової праці І. Печеранського та Д. Базели довести продуктивність новітніх тенденцій в опануванні філософськими засадами

хореографічного мистецтва та провести компаративний аналіз стосовно засобів висвітлення означеної теми попередніми дослідниками.

**Виклад основного матеріалу.** Стаття І. Герасимової «Філософське розуміння танцю» (1998) обмежена спробою виявити в танцювальних рухах те, що дає змогу «обговорювати особливі процеси свідомості, де можна побачити прояв особливих її аспектів, тих, що визначають специфіку когнітивної ситуації в ту чи іншу конкретно-історичну епоху» (с. 50). Авторка з певною недовірою ставиться до характерних для західних науковців 1980-х років монографій, які вона називає «такими, що претендують на формування особливої галузі досліджень – філософії танцю» (с. 50), при цьому виокремлюючи оригінальну книгу американського дослідника Френсіса Едварда Спершота «Від землі. Перші кроки до філософського розгляду танцю» (1988). Такий погляд заводить І. Герасимову в доволі віддалені часи зародження танцю, аби знайти там відповідь на питання про «співвіднесеність естетично висловленої тілесної динаміки з мисленням та свідомістю» (с. 50).

Видатний американський учений Ф. Спершотт піддає ретельному розгляду фундаментальні питання, що дотичні танцю з філософської точки зору і намагається зрозуміти, чому він відіграв невелику роль у традиційній філософії мистецтв. Ф. Спершотт враховує всі форми й аспекти танцю в мистецтві та житті, об'єднуючи їх у рамках однієї дискусії. Науковець наочно доводить, як розпізнати танець і не танець, демонструє різноманітність ознак, у яких танець може вважатися значимим, які риси є інноваційними в танцювальній естетиці й критиці. Водночас дослідник уносить важливий вклад у методологію філософії мистецтва та її практичні орієнтири: Ф. Спершотт з'ясовує відмінність між танцем і суміжними поняттями, такими, як фізична праця, спорт, ігри тощо й приходиться до висновку, що танець більш глибоко пов'язаний з питаннями самопізнання, ніж інші мистецтва чи види інтелектуальної діяльності.

Балетмейстер і танцівниця М. Вігман свого часу стверджувала: «танець – жива мова, яка розповідає про людину, – це художнє послання, що поширюється над прозою реальності для того, щоб вести мову на вищому рівні в образах та алегоріях про найпотаємніші почуття людини та її потребу в спілкуванні. Танець прославляє наше живе тіло і його поетичну правду. Хореографію («розмова в русі») справедливо вважають специфічним видом поезії, що об'єднує тіло з мовою. Утім, саме тіло і є джерелом мови. Правда ж танцю науково не перевіряється, вона іншого складу, бо кожен самостійно визначає її для себе, як, зрештою, визначаємо й ми значення танцю» (Wigman, с. 99).

Слідом за М. Вігман дослідниця філософії танцю О. Лугова наголошує: «мова пластичного художнього висловлювання має логіку і змістовність, відмінну від вербальної мови. Аналіз продуктивного, творчого мислення хореографа доводить, що процес створення танцю з'являється як взаємодія двох зустрічних процесів. З одного боку, це трансформація позахореографічного стимулу в певні пластичні форми, а з іншого – оформлення первинних елементів танцю в значимі одиниці в зіткненні з цим змістом. У цьому одночасному конструюванні ідеальних значень та їх матеріальних носіїв і розвивається продуктивна діяльність системи хореографічного мислення» (Луговая, с. 67).

Розпочавши аналіз танцю з його «чистого», ідеального розуміння, О. Лугова продовжує його розглядом реального, утіленого в матеріалі буття танцю; третім, завершуючим ступенем дослідження цього феномену, вона називає соціальне буття танцю, тобто його вираження в соціально-історичній матерії. У своїх міркуваннях дослідниця звертається до переконань провідних зарубіжних дослідників,



один з яких – М. Шітс – писав: «Мислення в русі не є скупченням окремих жестів, що змінюють один одного, це охоплення усього руху в сьогоднішній. Цінність танцю в ньому самому, як естетичному вираженні тіла. Танцювальний твір постійно оновлюється. Танець починається і закінчується в живий час у миттєвому сприйнятті, жодного конкретного об'єкта не залишається: може існувати запис танцю, але не сам танець. Коли створюється певна просторово-часова структура танцю, то час і простір стають для його творців об'єктивними даними. Повторюючи (репетируючи) танець, автор намагається домогтися ідеального втілення задуманої ним просторово-часової структури, у якій для нього живе цей певний танець. Художник аналізує, пробує, змінює, уточнює, задається питаннями. Але поки танець не створений остаточно, він ще не існує; тобто ідея, уявні образи – ще не танець. Аналізуючи танець, хореограф намагається перевести його просторово-часові характеристики в рухи, але коли постановка танцю закінчена, жодної об'єктивності у його виконанні не залишається» (Sheets, с. 205).

«Танець розвиває свою власну логіку, свою власну “раціональну” цілісність на основі прихованого “тілесного логосу”, – додає О. Лугова. – Те, що виражається в танці, не може бути виражене жодним іншим способом: танець не потребує конкретизації своїх образів у їх понятійній інтерпретації. Зміст, значення, сенс танцю завжди стосується вищих сутностей, він вносить метафізичне у фізичне, трансцендентне – у досвід життя. Танець відбиває не предметний світ, а суть життя, він сам – готова метафора життя. Танець може мати естетичну цінність, навіть коли виконується для себе, але мистецтвом можна вважати лише танець, звернений до інших людей. Світ танцю має набути соціального виміру; поле інтерсуб'єктивності пов'язує тіло і свідомість танцюючого із глядачем. Танець ґрунтується на загальній людській здатності розширювати свої межі через самовираження, виходити із себе й бути зрозумілим іншими. Рух сам по собі є засобом передавання естетичного й емоційного досвіду від однієї людини до свідомості іншої» (Луговая, с. 106).

Там, де роздуми філософів наражаються на небезпеку бути схоластичними, вступає в діалог хореограф.

«Хореограф та філософ потрібні один одному, стверджують у вступі до монографії І. Печеранський та Д. Базела (2017). Хореограф відкриває перед філософом новий простір для його самореалізації, в межах якого той матиме змогу виявити додатковий методологічний та практичний потенціал власного бачення; натомість філософ дбає про перспективу онтологічного та естетичного “самоздобуття” людиною власної суб'єктності у танці, її повернення до самої себе. Хореограф на емоційно-практичному рівні виявляє прагнення розкрити в пластичних рухах свого тіла ідеальні вищі змісти, які філософ конвертує в той простір практичної та естетичної свободи, що притаманний лише танцю. Хореограф рухається, а філософ «прочитує» в його рухах особливий тип мислення, що його можна назвати ритмочуттєвим і кінестезичним, тобто “мисленням у русі”. Філософ розмірковує про танець, продукуючи певне знання; натомість хореограф, беручи до уваги останнє, розширює свій практичний етос, сприяє вдосконаленню танцювальної техніки та розвитку хореографічного мистецтва» (Печеранський, & Базела, 2017, с. 4-5).

Така дослідницька програма приводить авторів монографії до плідної співпраці, а звернення до феноменологічного (зокрема, в онтологічному ракурсі) аналізу, антропологічних і культурологічних (у поєднанні з культурософськими) практик розкривають гносеологічний та естетичний потенціал танцю.

Щоправда, у світі хореографічного мистецтва чимало прикладів, коли не хореограф та філософ працюють поряд, а сам постановник танцювального видовища суміщає ці дві іпостасі, тобто є хореографом-філософом, що не потребує світоглядної «підказки». Серед таких унікальних постатей у ХХ ст. можна назвати М. Фокіна, Р. Лабана, М. Грем, М. Вігман, С. Лифаря, М. Бежара, П. Бауш та чимало інших видатних митців, що залишили нам у спадщину, крім видатних творів, свої роздуми про ціннісний зміст танцю – явища мистецтва та водночас результату філософської рефлексії щодо змісту буття та питань самопізнання людини.

Найбільш оригінальним та інноваційним засобом підтвердження цих фундаментальних світоглядних думок є запропонована І. Печеранським і Д. Базелою схема, що наочно ілюструє рівні буття танцю, тотожні нашому часопростору. Виконана в стилі актуальної наразі інфографіки, схема нагадує за формою пиріг, коли «три рівні буття накладаються один на одного, створюючи цілісну процесуальність в танці. ФОБ – це перший і найнижчий рівень фізіологічно-органічного буття танцю, на якому тіло існує як об'єктна даність, що функціонує в межах фізичного просторово-часового континууму; на цьому рівні спостерігається не танець, а лише готовність (потяг) до танцю, що імпліцитно міститься в структурі об'єктивного тіла. ЖФБ живе та феноменальне буття танцю, в межах якого під впливом соціокультурних факторів прокидається тілесність, що є носієм основних онтологічних атрибутів танцю, а також ритмічно-пластичної структури, що знаходиться в основі «танцюючого тіла. ЕІБ – естетично-інтенціональне буття танцю, яке існує поза межами фізичного хронотопу, володіє власним простором і часом та проявляється в художній образності, котра символізує творення нової ідеальної дійсності, що розкриває глибинний зв'язок людини зі світом і Всесвітом» (Печеранський, & Базела, 2017, с. 31). Автори пролегоменів до практичної філософії танцю мають рацію, коли розглядають танець як «метафору життя», а також як «засіб пізнання та самопізнання». Саме це переконує їх «рухатися вперед у спробі філософського аналізу танцю в різних аспектах – антропологічних, гносеологічних, естетичних та ін.» (с. 33).

Такою ж наочною та логічно підкріпленою за допомогою інфографіки є теза І. Печеранського та Д. Базели про культурну тріадність танцю. Автори доводять, що тілесний досвід «утілюється у щонайменше трьох культурних станах: знаково-комунікативній реальності, витворі мистецтва та спортивному видовищі» (с. 89). Виходячи зі специфіки хореографічного тексту, що становить певну цілісність, тут насамперед враховуються елементи-образи, втілені в танцювальних знаках.

Міркуючи над цією ідеєю, автори монографії дійшли поступового розуміння загального контексту формування мови хореографії. Вони наводять дуже цікавий спектральний ряд різновидів танцю у зв'язку з його семіотичним аспектом, а також пропонують власний погляд на специфіку спортивного танцю та, зокрема, зразки бальної хореографії. Вельми переконливим сприймається висновок І. Печеранського та Д. Базели: «танець у соціокультурному плані є тим об'єднуючим принципом і живою енергією, що наповнює кожен прояв буття живильним становленням, що поєднує антитезу душі і тіла, фізичного і прекрасного, спорту й мистецтва, реалізуючи на власному прикладі діалектичний синтез особистості та її виражального потенціалу, повним і найтоншим проявом якого постає феномен естетичного» (с. 99-100).

**Наукова новизна.** Аналіз монографії І. Печеранського та Д. Базели, що вийшла друком у 2017 р., досі не проводився, хоча в ній містяться інноваційні та



актуальні положення щодо танцю як глибинного пласта духовного світу та невід'ємного елемента буття людини.

**Висновки.** Цілком підтверджується позиція авторів монографії, згідно з якою культурною тріадністю танцю є семіотика, мистецтво і спорт. Не викликає заперечень та додаткових обґрунтувань висновок І. Печеранського і Д. Базели про те, що танець у його ідеальних та соціокультурних проявах породжує практичну філософію, яка представлена на сторінках монографії. Нова робота українських дослідників – філософа та практика (і водночас теоретика) хореографічного мистецтва – вирізняється своєю прогресивністю від багатьох напрацювань зарубіжних учених, тому що є не результатом суто філософських рефлексій, а продуктом аналітичних міркувань та обґрунтованих висновків на базі певних танцювальних традицій і створення конкретних хореографічних зразків. У цьому аспекті марно здається пересторога І. Печеранського та Д. Базели, які пишуть у завершальній частині роботи, що не чекають від «касти філософів дискурсивно-процедурної легітимізації чи «благословення» дослідити танець методами філософського аналізу» (Печеранський, & Базела, 2017, с. 109). Право на пошук філософських підвалин хореографічного мистецтва вже давно та міцно «легітимізовано» в усьому світі (у т. ч. в світовому науковому товаристві). Тому пролегомени до практичної філософії танцю І. Печеранського та Д. Базели є своєчасним внеском до нових навчальних та наукових стратегій у галузі хореографічного мистецтва.

## СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Баландина, Н.В. (2010). Феномен танца как объект философской рефлексии: ключевые проблемы и основные вопросы. *Культура народов Причерноморья*, 196 (1), 28-31.
- Барсегян, В.Н. (2014). Методологические основы хореографии. В *Хореография* (Кн. 1). Москва: Статут.
- Вычужанова, Л.К. (2009). *Язык хореографии: философский анализ*. (Автореферат диссертации кандидата философских наук). Башкирский государственный университет, Уфа.
- Герасимова, И.А. (1998). Философское понимание танца. *Вопросы философии*, 4, 50-63.
- Еровенко, В. (2015). «Математика балета» в эстетической составляющей философского осмысления танца. *Российский гуманитарный журнал*, 4 (4), 269-281.
- Луговая, Е.К. (2008). *Философия танца*. Санкт-Петербург: Лань.
- Осинцева, Н.В. (2006). *Танец в аспекте антропологической онтологии*. (Автореферат диссертации кандидата философских наук). Тюменский государственный институт культуры, Тюмень.
- Печеранський, І.П., & Базела Д.Д. (2017). *Вступ до філософії танцю* [Монографія]. Київ: Видавничий центр КНУКіМ.
- Сироткина, И.Е. (2009). Танец как практическая философия: категории «естественное» и «искусственное» в танце. В *Антропологический подход в изучении драматургии и зрелищных искусств*, Российско-французская конференция. Взято из <http://nrgu-mis.ru/articles/150>.
- Copeland, R. & Cohen, M. (Eds.). (1983). *What is Dance?: Readings in theory and criticism*. Oxford: Oxford University Press.
- Langer, K.S. (1957). *Problems of Art: Ten Philosophical Lectures*. New York: Scribner.
- Sheets-Johnstone, M. (1966). *The phenomenology of dance*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Sparshott, F.E. (1988). *Off the ground. First step to a philosophical consideration of the dance*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wigman, M. (1966). *The language of Dance*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.

## REFERENCES

- Balandina, N.V. (2010). Fenomen tantsa kak ob'ekt filosofskoy refleksii: klyuchevye problemy i osnovnyye voprosy [The phenomenon of dance as an object of philosophical reflection: key problems and major issues]. *Kultura narodov Prichernomorya*, 196 (1), 28-31 [in Russian].
- Barsegyan, V.N. (2014). Metodologicheskie osnovy horeografii [Methodological foundations of choreography]. In *Horeografiya* [Choreography] (Pt. 1). Moscow: Statut [in Russian].
- Copeland, R. & Cohen, M. (Eds.). (1983). *What is Dance?: Readings in theory and criticism*. Oxford: Oxford University Press [in English].
- Erovenko, V. (2015). "Matematika baleta" v esteticheskoy sostavlyayushey filosofskogo osmysleniya tantsa [The language of choreography: philosophical analysis "Mathematics of ballet" in the aesthetic component of the philosophical understanding of dance]. *Rossiyskiy gumanitarnyy zhurnal*, 4 (4), 269-281 [in Russian].
- Gerasimova, I.A. (1998). Filosofskoe ponimanie tantsa [Philosophical understanding of dance]. *Voprosy filosofii*, 4, 50-63 [in Russian].
- Langer, K.S. (1957). *Problems of Art: Ten Philosophical Lectures*. New York: Scribner [in English].
- Lugovaya, E.K. (2008). *Filosofiya tantsa* [Dance philosophy]. St. Petersburg: Lan [in Russian].
- Osintseva, N.V. (2006). *Tanets v aspekte antropologicheskoy ontologii* [Dance in the aspect of anthropological ontology]. (Extended abstract of candidate's thesis). Tyumen State Institute of Culture, Tyumen [in Russian].
- Pecheranskyi, I.P., & Bazela D.D. (2017). *Vstup do filosofii tantsiu* [Introduction to the Philosophy of Dance] [Monograph]. Kyiv: KNUKiM Publishing [in Ukrainian].
- Sheets-Johnstone, M. (1966). *The phenomenology of dance*. Madison, WI: University of Wisconsin Press [in English].
- Sirotkina, I.E. (2009). Tanets kak prakticheskaya filosofiya: kategorii "estestvennoe" i "iskusstvennoe" v tantse [Dance as a practical philosophy: the categories "natural" and "artificial" in the dance]. In *Antropologicheskyy podhod v izuchenii dramaturgii i zrelischnykh iskusstv* [Anthropological approach to the study of drama and entertainment arts], Russian-French Conference. Retrieved from <http://nrgumis.ru/articles/150> [in Russian].
- Sparshott, F.E. (1988). *Off the ground. First step to a philosophical consideration of the dance*. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English].
- Vyichuzhanova, L.K. (2009). *Yazyk horeografii: filosofskiy analiz* [Choreography Language: Philosophical Analysis]. (Extended abstract of candidate's thesis). Bashkir state university, Ufa [in Russian].
- Wigman, M. (1966). *The language of Dance*. Middletown, CT: Wesleyan University Press [in English].